

Samlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 107 1986

Svenska Litteratursällskapet

Distribution: Almqvist & Wiksell International, Stockholm

Detta verk har digitaliserats. Bilderna av den tryckta texten har tolkats maskinellt (OCR-tolkats) för att skapa en sökbar text som ligger osynlig bakom bilden. Den maskinellt tolkade texten kan innehålla fel.

REDAKTIONSKOMMITTÉ

Göteborg: Lars Lönnroth

Lund: Louise Vinge, Ulla-Britta Lagerroth

Stockholm: Inge Jonsson, Kjell Espmark, Vivi Edström

Umeå: Sverker R. Ek

Uppsala: Thure Stenström, Lars Furuland, Bengt Landgren

Redaktör: Docent Ulf Wittrock, Litteraturvetenskapliga institutionen,
Humanistiskt-Samhällsvetenskapligt Centrum, Box 513, 751 20 Uppsala

Utgiven med understöd av

Humanistisk-Samhällsvetenskapliga Forskningsrådet

Bidrag till *Samlaren* bör vara maskinskrivna med dubbla radavstånd och eventuella noter skall vara samlade i slutet av uppsatsen. Titlar och citat bör var väl kontrollerade. Observera att korrekturändringar inte kan göras mot manuskriptet.

ISBN 91-22-00884-5 (häftad)

ISBN 91-22-00886-1 (bunden)

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by

Almqvist & Wiksell Tryckeri, Uppsala 1987

sätt uppenbara. I båda dessa avseenden ser jag min kritik som allvarlig och grundläggande. Detta får emellertid inte leda till att avhandlingens många och stora förtjänster kommer i skymundan.

Westling ger sig i kast med ett ytterst svårt ämnesområde på ett sätt som vittnar om stor lärdom och självständighet. Avhandlingen kommer att utgöra en självklar referenspunkt för litteraturvetenskapens fortsatta behandling av 1800-talets estetik och kritik inte bara därför att dess ämnesområde är exklusivt utan också därför att den är så rik, rik på kunskap och analys och rik på perspektiv. Även om det jag uppfattar som dess huvudprojekt inte genomförs med framgång, genomförs det ändå på ett sätt som kommer att visa sig fruktbart därigenom att avhandlingen kommer att avkräva sina framtida kritiker en hög grad av såväl reflexion som precision.

Thomas Olsson

Maj Sylvan: *Anne Charlotte Leffler. En kvinna finner sin väg*. Biblioteksförlaget. Sthlm 1984.

I Stockholms kulturliv intog Anne Charlotte Leffler en central roll under större delen av 1870- och 80-talen. Hennes sålong var en verklig knutpunkt, hennes böcker lästes – och sålde bra – och hennes dramer inte bara spelades utan väckte också uppsikt. För många framstod hon som något av en ledare för Det unga Sverige, gärna med tillägget Avdelningen Indignationslitteratur, underförstått Kvinnosakslitteratur.

Det är också främst hennes historiska roll som föranlett forskningen att dröja vid henne. Även om TV 1974 med framgång kunde ta upp hennes Sanna kvinnor, var hon inte någon dramatiker. Inte heller hennes romaner ville sig riktigt. Det var enbart inom det lilla formatet som det lyckades för henne. Berättelser som *Gusten får pastoratet* och *Moster Malvina* har varit säkra antologinumner – de förfelar inte sin verkan än i dag.

Maj Sylvan har i sin avhandling tagit fasta på Anne Charlotte Lefflers väg och utveckling som kvinna; av författaren ses mindre. Det är symptomatiskt att av de ovan nämnda *Gusten får pastoratet* och *Moster Malvina* den första endast nämns i förbigående utan kommentar, den andra inte alls. Maj Sylvan har valt ut sju verk och håller sig till dessa. Urvalet motiveras aldrig men det är uppenbart att det inte skett på konstnärliga grunder. De verk som utvalts är sådana som det var högst brännbart att ge ut och som Anne Charlotte Leffler i sina brev utförligt diskuterade med sin omgivning. För de fem första, novellerna *Aurore Bunge*, *I krig med samhället* och *Kvinlighet och erotik* och dramerna *Sanna kvinnor* och *Hur man gör godt* berodde brännbarheten på tensenden. För de båda senare, romanerna *En sommarsaga* och *Kvinlighet och erotik II*, berodde den på blottläggandet av hennes personliga förhållanden.

Avhandlingen är upplagd så att vi först får ett referat av det litterära verket, därefter ett referat av mottagandet – avsnitten kallas något anspråksfullt receptionshistorik – och slutligen prov på den korrespondens som fördes i anslutning härtill. Referaten av verken och recensionerna är väljorda och föga vinklade; likaså har urvalet ur bre-

ven gjorts med ackuratess. Maj Sylvan har nedlagt ett stort arbete på att genomgå dessa många, långa och ofta svårslästa brev, och hon har mycket av intresse att presentera. Lite betänksam kan man dock ställa sig till att hon i övervägande grad inskränker sig till att presentera verken, mottagandet och breven, alltså till referat, och lämnar åt läsaren att göra kommentarerna och slutsatserna. Det ligger alltid något sympatiskt i att låta materialet tala för sig själv: det kan ha god effekt, men det underlättar oenkligen i hög grad sammanställandet av en avhandling. Rent principiellt bör man kräva av en dissertation att den bearbetar materialet, att den tar ställning.

Ett annat gammalt men inte gammaldags krav gäller doktorsavhandlingens servicefunktion. Den som är intresserad av ett ämne skall kunna gå till den gällande avhandlingens bibliografi och få hjälp. Maj Sylvans avhandling har svåra brister härvidlag. I litteraturlistan är flera verk rent oidentifierbara. Ser man på förteckningen av Anne Charlotte Lefflers egna arbeten, misspryds den av inskjutna meningar, som inte hör till här, av oegentligt insatta stora bokstäver, av felaktiga titlar. Ur *livvet III: 2* borde ha fått vara med; novellsamlingen som innehåller den ovan nämnda *Moster Malvina* kan göra anspråk på att vara Anne Charlotte Lefflers bästa bok.

En bok till skulle varit med här: det urval av hennes noveller, som Per Erik Wahlund föranstaltade 1950. Utgåvan inleds med ett välskrivet förord som bl. a. innehåller några omdömen om frågor som avhandlingen tar upp. Det har emellertid inte varit Maj Sylvans avsikt att förteckna vad som tidigare skrivits i ämnet. En sådan underlåtenhet måste skarpt påtalas. Som ytterligare exempel kan nämnas Conny Svenssons *Sommarsagan* och verkligheten i *Svensk litteraturtidning* 1982. I denna behandlas, på sätt och vis utförligare och mer överskådligt än i avhandlingen, Anne Charlotte Lefflers och Adam Hauchs kärleksförbindelse, hur den speglar sig i hennes roman *En sommarsaga* och – inte minst – hur väl medveten samtiden var om detta. Att missa en uppsats som likt denna tar upp frågor som man själv behandlar, är en fatalitet. Att som i detta fall känna till uppsatsen och ändå inte nämna den är oförlåtligt.

Som nämnts framgår det tydligt av Conny Svenssons uppsats hur väl insatt samtiden var i sin tids kändisskandaler. Något sådant får man ingen föreställning om av Maj Sylvans avhandling. Det är i själva verket en av de allvarligaste bristerna med den, att Anne Charlotte Lefflers författarskap och strävanden inte sätts in i sitt sammanhang. Man har ofta och med rätta citerat en av tidens kritiker som yttrade att hon var den författare som »klarast återspeglar vad som rör sig i tiden». Det är inte minst av denna orsak hon har så stort intresse. Hon var en sällsport osjälvständig författare, och hon var medveten om det, och innerst inne var hon säkert också medveten om att hon icke ägde den stora talangen. Men hon kompenenserade det med sin oräddhet, med viljan att vara i täten, med att sträcka fingret i luften och känna vart vinden blåste. Hon drog sig inte för utmanande ämnen, tvärtom, hon drogs till dem.

Anne Charlotte Leffler var tidigt ute, men av Maj Sylvans avhandling får man ingen klar uppfattning om detta. Det hade här inte behövts många rader för att sätta in läsaren i sammanhanget; i övrigt kunde hänvisningar gjorts till böcker som Bredsdorffs om sexualmoralen eller

Lundevalls Från åttital till nittital, ett verk som med årens gång alltmer visat sin innehållsrikedom och användbarhet. I gengäld kunde t. ex. det 18-sidiga referatet av En sommarsaga ha bantats ner.

På senare tid har flera doktorsavhandlingar tryckts i mycket tilltalande utförande. Även detta är en vacker bok med få skönhetsfel. Dock stör det att danska æ:n och ø:n återges med æ och ö; även beträffande stavningen har de danska citaten råkat ut för en mer styvmoderlig korrekturläsning. I detta sammanhang vill jag ta upp ett Brandes-brev. 1882, då Anne Charlotte Leffler hade bakom sig några svåruthärdligt teatraliska skådespel, som kännetecknades av övertydighet och psykologiska lappkast, stod hon så parat att ge ut den novellsamling som skulle innebära hennes litterära genombrott. Men först skrev hon till Georg Brandes och dennes svarsbrev visar hans intresse och vilja att offra tid åt att vägleda unga villrådiga författare, därtill också hans förmåga att sätta fingret på den ömma punkten. Han skriver om Anne Charlotte Lefflers försök: »Der er saa Pokkers lidt Fantasi deri. Det er fortalt, det vil sige refereret altsammen, men ej malt.» I avhandlingen återges refereret felaktigt med repeteret (Anne Charlotte Leffler gjorde den felskrivningen i ett brev men det är en annan sak).

Brandes hade rätt: hon refererade – men egentligen var det just det hon ville. I Ny Illustrerad Tidning skrev hon 1881, att det fanns en sanning, grundläggande för all konst. »Denna sanning är att konstens uppgift består i att återgifva lifvet.» Och därmed menade Anne Charlotte Leffler: exakt verklighetsåtergivning. Över tio år senare, efter hennes död, skriver hennes klarsynta vän Thecla Sköldberg i ett av de många intressanta brev, avhandlingen bjuder oss: »'Så var det', 'Så gjorde han med mig', 'Så svarade jag' osv. ljudet i oändlighet.» Detta var Anne Charlotte Lefflers svar när väninnan kritiserade hennes sista roman Kvinnlighet och erotik II. Hade något ägt rum på ett bestämt sätt i verkligheten, kunde det inte göras sannare – och konstnärligt värdefullare – än direkt avbildas.

Ändå kan man i hennes produktion spåra en klar förändring. Eftersom Maj Sylvans avhandling inte sysselsätter sig med den konstnärliga utformningen och utvecklingen, finns här en hel del kvar att göra. Inte minst intressant blir då hennes sista drama Sanningens vägar. I detta sago-spel stiger prinsessan Speranza med sin prins Fortunio till himmelen, medan S:t Peter avvisar jordens dotter Vera, sanningssökerskan, med orden: Ju mer du söker, ju mer skall det ständigt återstå dig att söka. Vi har då varit med Vera i Serbien, i Dantes helvete, i Londons slum, och lik sin samtida släkting Alienus drar hon nu vidare, dock inte ensam utan med sin prins Salvator, som väl icke frälst henne till tron men till kärleken.

Avhandlingen har i stället sökarljuset riktat mot Anne Charlotte Lefflers utveckling som människa. »En kvinna finner sin väg» heter undertiteln, och slutmeningen lyder, med en hänvisning till den hjälp det rikt bevarade brev-materialet utgjort: »På så sätt har det varit möjligt att visa hur hon som kvinna funnit sin väg och hur hon i noveller och romaner utifrån egen erfarenhet speglat utvecklingen från dockhustru till 'nutidskvinna'.»

Direkt efter sitt bröllop satte sig den 23-åriga bruden att skriva sitt drama Skådespelerskan som handlar om att konsten står högt över all kärlek: hjältninnan väljer teatern

framför äktenskapet. Och i hemmet var det hennes vänner som kom – och diskuterade de frågor som roade henne. Herr Edgren – stackars Edgren, som man sa – hörde till bakgrunden. Knappast var hon en dockhustru.

I avhandlingen får utlandsresan 1884 stor tyngd. Det sägs att den inneburit mycket för hennes frigörelse. Det är dock svårt att direkt mäta vad den betytt. Sett till hennes konst, föga. Och det är oriktigt att hon före resan skrev sig enbart Edgren. Från första stund hade hon haft med sitt flicknamn och skrivit sig Edgren, f. Leffler.

Sent vaknade hon erotiskt, sent mötte hon kärleken. Hennes lycka är stor och känns fullständig den dag hon föder en pojke. Hon skriver, kritiklöst, om den älskade. Det är vackert, det är mänskligt, det är varmt. Men är detta utvecklingen från en dockhustru till en »nutidskvinna»?

Förvisso utvecklas Anne Charlotte Leffler, förvisso är hon en helt annan kvinna när vi lämnar henne än när hon först träder fram. Men »nutidskvinnan», den som i hennes verk skall kunna vara till hjälp för andra kvinnor i tiden, utvecklas hon? Är inte Alie i Kvinnlighet och erotik, den klarsynta, den medvetna, ett tacksammare föredöme än den Alie vi möter i Kvinnlighet och erotik II, hon som är Andreas' Alie?

Även om Maj Sylvan i slutorden vill framsuggera en utveckling som knappast har fog för sig, är det uppenbart att de rika brevvutdragen gett oss en långt fylligare bild av Anne Charlotte Leffler än vi tidigare haft. Självfallet måste breven läsas med urskillning: ibland biktar hon, ibland diktar hon, och även en bikt kan vara en dikt – vi har att göra med en författare. Någon egentlig värdering av brev-materialet förekommer sällan och någon gång kan läsaren suggereras tro: så var det. Detta är en följd av att det material som presenteras i avhandlingen inte blir diskuterat och kommenterat.

Det rika brev-materialet hör till avhandlingens största förtjänster. Citaten är välvalda och intressanta. Materialet är föredömligt öppet och samtidigt grannlaga behandlat, och framlagt på ett sakligt, objektiva sätt. Slutintrycket blir att Maj Sylvan skrivit en mycket sympatisk avhandling som utmärker sig för balans och vidsynthet.

Torbjörn Nilsson

Barbro Ståhle Sjönell: *Strindbergs Taklagsöl – ett pro-saexperiment*. Almqvist & Wiksell International. Sthlm 1986. – Dens. (ed.), August Strindberg. *Taklagsöl. Syndabocken*. August Strindbergs Samlade Verk. 55. Andra, reviderade, tryckningen. Almqvist & Wiksell. Sthlm 1984. – Dens., *Textkritisk kommentar till August Strindbergs Samlade Verk, del 55 Taklagsöl. Syndabocken. Två berättelser*. Stencil 1986.

Omdömena om August Strindbergs långa novell *Taklagsöl* har varierat. Sven Stolpe (*August Strindberg. Svenska folkets litteraturhistoria*, del IV, 1978, s. 307 f.) talar entusiastiskt om en »mästarnovell», medan Olof Lagercrantz (*August Strindberg*, 1979, s. 394) menar att berättelsen visar att Strindberg »inte längre har sin gamla kraft i behåll». Däremot är alla iakttagare eniga om att novellen intar en speciell ställning i Strindbergs produktion. Likaså